

11. Емельянов В.П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. 96 с.
12. Селецкий А.И., Татарухин С.А. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением. К.: Вища школа, 1981. 238 с.
13. Ігнатов О.М. Біологічні фактори детермінації злочинної поведінки: постановка проблеми. *Форум права*. 2010. № 4. С. 402–412.
14. Корнієнко М.В. Причини та умови поширення злочинності неповнолітніх на сучасному етапі розвитку нашої держави. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 219–223.
15. Криминологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / С. В. Якімова, Н.Є. Маковецька, О. М. Омельчук. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2014. 442 с.
16. Голіна В.В. Криминологічна політика як основа розробки теорії і практики запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 192–203.

Стаття надійшла до редакції 15 квітня 2019 р.

УДК 34.343

DOI 10.33111/lre.2019.18.173

О. С. Олійник*,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»

ПРИНЦИП ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ВЧИНЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ, ВИЗНАЧЕНОГО У КК УКРАЇНИ

Розглядуваний у статті принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечного діяння, визначеного у КК України, відноситься до так званих галузевих принципів кримінального права. В дослідженні обґрунтовано думку про те, що лише законом про кримінальну відповідальність повинно бути чітко визначено: перелік таких кримінально-правових заходів; суб'єкт їх засто-

* Oliiynk O. S. Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman.

PRINCIPLE OF APPLICATION OF CRIMINAL LEGAL MEASURES FOR ACTION OF SOCIALLY DANGEROUS ACTION DEFINED IN UKRAINE

сування; підстави та межі його призначення (застосування); а також перелік обставин, які повинні бути при цьому враховані.

Ключові слова: галузеві принципи кримінального права, принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечного діяння, визначеного у КК.

Рассматриваемый в статье принцип применения мер уголовно-правового характера за совершение общественно-опасного деяния, определенного в УК Украины относится к так называемым отраслевым принципам уголовного права. В исследовании обосновывается мысль о том, что только законом об уголовной ответственности должны быть четко определены: перечень таких уголовно-правовых мер; субъект их применения; основания и пределы его назначения (применения); а также перечень обстоятельств, которые должны быть при этом учтены.

Ключевые слова: отраслевые принципы уголовного права, принцип применения мер уголовно-правового характера за совершение общественно-опасного деяния, определенного в УК.

The principle of application of measures of criminal law character for committing a socially dangerous act, defined in the Criminal Code of Ukraine, refers to the so-called sectoral principles of criminal law. The study substantiates the view that only the law on criminal liability should be clearly defined: a list of such criminal measures, the subject of their application, the grounds and limits of its purpose (application), as well as a list of circumstances that should have been taken into account.

Keywords: sectoral principles of criminal law, the principle of application of criminal law measures for committing a socially dangerous act, defined in the Criminal Code

Постановка проблеми. Принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у Кримінальному кодексі України (далі — КК України) відноситься до так званих галузевих принципів кримінального права. Зарубіжний досвід показує, що заходи, які можуть бути застосовані до осіб за вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачені не лише в галузевих нормативно-правових актах, але й можуть призначатись на розсуд суду (досвід США). Як показує практика, таке вирішення питання переважає в країнах, які відносяться до англосаксонської правової сім'ї. Такі індивідуальні, не вказані в законі, заходи кримінально-правового порядку дійсно можуть бути адекватними, доволі ефективними та дієвими.

Водночас, країни, які відносяться до романо-германської правової і сім'ї, де єдиним джерелом закону про кримінальну відповідальність виступає саме кримінальний кодекс, використовувати

подібну практику не в змозі. Згадані країни, на наш погляд, можуть лише намагатися розширити перелік заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, закріпивши їх передусім на законодавчому рівні.

Тому необхідно з'ясувати: яка з систем впорядкування, закріплення та використання заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК України, є найдієвішою для вітчизняної системи права.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням з'ясування природи принципу застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечного діяння, визначеного у КК у своїх роботах займались вітчизняні та зарубіжні науковці: П. С. Берзін, Є. В. Вечерова, В. О. Гацелюк, Ю. В. Грачова, К. В. Дядюн, І. Е. Звечаровский, К. Н. Карпов, С. Г. Келіна, В. Н. Кудрявцев, М. А. Малигіна, В. В. Мальцев, В. О. Навроцький, В. Д. Філімонов, Д. Ю. Фісенко, Є. Є. Чередніченко та інші. Згадані дослідження торкалися лише окремих аспектів порушених в статті питань.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження природи принципу застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечного діяння, визначеного у КК.

Основні результати дослідження. Насамперед зазначимо, що з дією розглядуваного принципу пов'язані положення ч. 1 ст. 2 КК України про визнання підставою кримінальної відповідальності вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК. Інші види суспільно небезпечних діянь для того, щоб стати підставою для застосування відповідних заходів кримінально-правового характеру, також мають бути визначені нормами Особливої частини КК.

Що стосується власне розуміння поняття заходів кримінально-правового характеру, то наведемо такі доктринальні позиції. Так, Ю. В. Грачова відмічає, що в науці кримінального права традиційно під заходами кримінально-правового характеру розуміють покарання, конфіскацію майна, примусові заходи медичного характеру і примусові заходи виховного впливу [1].

На думку Є. М. Вечерової, під ними необхідно розуміти передбачені КК України Загальною і Особливою частинами засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно-небезпечне дія-

ня, що містить усі ознаки складу злочину [2, с. 124–126]. І. Е. Звечаровський відзначає, що заходи кримінально-правового характеру — це заходи, передбачені кримінальним законом, які застосовуються безвідносно до юридичної природи поведінки особи, яка вчинила злочин, із зміною її кримінально-правового статусу. За своїм змістом поняття заходів кримінально-правового характеру включає в себе різні форми реалізації кримінальної відповідальності [3, с. 36–39]. К.М. Карпов вказує, що в узагальненому вигляді заходи кримінально-правового характеру можна визначити як передбачені кримінальним законом заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини [4].

На нашу думку, під заходами кримінально-правового характеру необхідно розуміти передбачені КК України Загальною і Особливою частинами засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (суспільно небезпечне діяння). Означені засоби можуть бути примусовими, а також заохочувальними, які, у свою чергу, застосовуються у разі наявності суспільно корисних вчинків як пов'язаних із кримінальним правопорушенням, так і не пов'язаних, а лише ззовні схожих на нього (наприклад, необхідна оборона, крайня необхідність).

Діючий КК України називає такі заходи кримінально-правового характеру та заходи, які можуть застосовуватись до неосудних осіб та неповнолітніх осіб, тобто до осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності: покарання, повний перелік яких наведено в ст. 51 КК України, примусові заходи медичного характеру (ст. 94 КК України) та примусові заходи виховного характеру (ст. 97 КК України).

Законом про кримінальну відповідальність чітко визначено: перелік таких кримінально-правових заходів (ст. 51 КК України), суб'єкт їх застосування, підстави та межі його призначення (застосування) (ст. 65 КК України), перелік обставин, які повинні бути при цьому враховані (ст.ст. 65–67 КК України) тощо. Те саме можна сказати і про перелік видів примусових заходів медичного та виховного характеру, підстави та межі їх застосування тощо.

Що ж стосується заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до юридичних осіб, то зазначимо, що в 2015 році було внесено ряд змін до Загальної частини КК України від 05.04.2001 р. № 2341-III, а саме до розділу XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Офіційне визначення заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичної особи в нормах чинного законодавства відсутнє. В законі вказується, що згідно з статтями 96-3, 96-4 КК України такі заходи застосовуються лише судом і тільки до підприємства, установи чи організації, якщо її уповноважена особа від імені та в інтересах цієї юридичної особи вчинила будь-який із злочинів, передбачених у статтях 209 (легалізація доходів) і 306 (легалізація доходів від незаконного обігу наркотичних речовин), частинах 1 і 2 статті 368-3 (підкуп службової особи юридичної особи), частинах 1 і 2 ст. 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги), статтях 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) і 369-2 (зловживання впливом) КК України або забезпечення виконання покладених на таку особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах 1 і 2 статті 368-3, частинах 1 і 2 статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України.

При цьому, законодавець виключає, що дані заходи з перелічених підстав не можуть бути застосовані до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.

Заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом до суб'єктів приватного та публічного права, резидентів і нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права, у разі вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи та в інтересах такої особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258-5, статтях 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України.

Під уповноваженими особами, мова про яких йдеться вище, слід розуміти службових осіб юридичної особи, до яких відносяться керівники, засновники, учасники, а також інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи. Детальніше визначення таких осіб міститься в пункті 3 частини 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14. 10. 2014 № 1700-VII [5].

Крім цього, законодавець передбачає, що перелічені злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до настання таких наслідків, як: отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди; або вчинення таких злочинів були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

До юридичної особи можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру, як: штраф, конфіскація майна, ліквідація [6].

Застосування розглядуваного принципу в кримінальному законодавстві не суперечить використанню так званих бланкетних норм. Суть таких норм полягає в тому, що диспозиція закону згадує лише про порушення вимог і положень певних законодавчих актів, суть яких і необхідно з'ясувати для притягнення особи до кримінальної відповідальності (наприклад, розділ X Злочини проти безпеки виробництва).

Водночас, цей принцип означає, що згаданими нормативними актами, якими керуються правозастосовчі органи при з'ясуванні питання наявності чи відсутності підстав у діях особи для притягнення до кримінальної відповідальності, не можуть бути передбачені будь-які заходи кримінально-правового характеру.

Трактуючи розглядуваний принцип з позицій положень, закріплених у Конституції України, а саме ст. 61 де зазначено, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» та відповідно до ст.ст. 51, 52 КК України де надано виключний перелік видів покарань та встановлено, що «за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК», відмітимо наступне. Згадане конституційне положення та положення КК означають, що:

по-перше, виключно всі заходи кримінально-правового характеру перелічені в КК;

по-друге, за один злочин можна призначити лише одне основне покарання, незалежно від його тяжкості;

по-третє, одночасно із застосуванням кримінально-правових заходів до особи, визнаної винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, законом не заперечується можливість зобов'язання останньої відшкодувати шкоду в цивільно-правовому порядку.

Що стосується примусових заходів медичного характеру, під якими необхідно розуміти надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь (ст. 92 КК України), то перелік видів таких заходів, наданий законом у ст. 94 КК України, є виключним і передбачає застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або обмеженої осудності, або захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку чи під час відбування покарання (ст. 93 КК України) лише таких заходів, які передбачені законом.

У свою чергу, при наявності підстав для застосування положень ст. 105 КК України, суд вправі застосувати до неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не один, а кілька заходів примусового виховного характеру з переліку, наданого законом про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 105 КК України).

Так, під примусовими заходами виховного характеру необхідно розуміти певні заходи, які суд застосовує до неповнолітнього в разі звільнення від кримінальної відповідальності, а також у разі застосування відповідного заходу адміністративного впливу.

Отже, вітчизняний законодавець пішов по шляху законодавчої регламентації всіх нюансів, які стосуються застосування заходів кримінально-правового характеру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, лише законом про кримінальну відповідальність повинно бути чітко визначено: перелік таких кримінально-правових заходів, суб'єкт їх застосування, підстави та межі його призначення (застосування), перелік обставин, які повинні бути при цьому враховані, тощо. Те саме можна сказати і про перелік видів при-

мусових заходів медичного та виховного характеру, підстави та межі їх застосування. Стосовно заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до юридичних осіб, то зазначимо, що в 2015 році були внесені ряд змін до Загальної частини КК України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III, а саме до розділу XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Ці заходи, на думку окремих авторів, не відповідали принципу винної відповідальності, з одного боку, а з іншого — підстави їх застосування, суб'єкт їх застосування та перелік таких заходів чітко визначені законом про кримінальну відповідальність. Це, на нашу думку, стало результатом активних євроінтеграційних процесів, які відбуваються на законодавчому рівні. На скільки такий напрямок розвитку законодавства про кримінальну відповідальність є правильним, покаже час і практика застосування згаданих норм.

Список використаних джерел

1. Грачева Ю. В. Судейское усмотрение в реализации уголовно-правовых норм проблемы законотворчества, теории и практики дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08; Московск. гос. юрид. акад. имени О. Е. Кутафина. Москва, 2011. 425 с.
2. Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови, застосування та види. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. 2011. № 2. С. 124–126.
3. Звечаровский И. Э. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды. *Законность*. 1999. № 3. С. 35–39.
4. Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / К. Н. Карпов ; Омск акад. внутр. дел. Омск, 2010. 226 с.
5. Закон України «Про запобігання корупції». *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 49, ст. 2056. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
6. Source: <http://tuipravo.info/novyny/178-zakhody-kryminalno-pravovoho-kharakteru-shchodo-iurydychnykh-osib.html>

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2019 р.